

РЕАЛНАТА ДЕМОКРАЦИЯ И СТИЛЪТ НА ЖИВОТ (С ПРИМЕРИ ОТ СЕВЕРОАМЕРИКАНСКОТО И РУСКОТО КИНО)

Кирил Шопов

I. Малко около заглавието

Давам си ясна сметка за чудовищните медийни спекулации с понятието *демокрация* – олигавено от дъвкане дори повече от понятието *тероризъм*. Противоотрова на подобно обезсмисляне на понятията от манипулации е изработването на собствени определения на термините и съобразяване с тях при аксиологично работене върху явленията и събитията. Ако за осреднения човек подобно действие е трудоемко и безинтересно, то за занимаващия се с хуманитарни и социални науки е повече от задължително, предпостави ли *истината* като изходна точка и крайна цел на своите усилия. Когато употребявам прилагателното **р е а л н а** към съществителното *демокрация*, имам предвид собственото си разбиране за *демокрация*. Съпоставям наличието на *демокрация* в САЩ и Русия според *стила на живот* в двете държави и се подкрепям чрез някои примери с киноизкуството, представително за всяка една от свръхдържавите. Затова и заглавието на това научно есе (научен опит; научен експеримент) е такова.

II. Тезата

Струва ми се разумно да започна направо с тезата, за да може читателите, които са несъгласни с нея да прекратят четенето на аргументацията. Убеден съм от личен опит, а и от становището на Густав Льо Бон, че предвзетите убеждения не се повлияват от логическата верига на аргументацията. Още по-малко аргументацията може да промени предвзети убеждения в областта на обективния дух, т.е. върху исторически, политически, национални, морални и правни въпроси. Моята категорична теза е, **че в Русия има по-голямо количествено и качествено присъствие на свободата, отколкото в САЩ**. В този смисъл Русия е **по-културна страна от САЩ** и единственият път това превъзходство да *бъде съсипано*

е тя да се стреми да приема управленски и културни модели от САЩ, което за съжаление правеше през 90-те години на ХХ в., а в някои области и до днес. Ярък символ на това руско превъзходство е **стилът на живот в Русия и в СССР**, който и при късния социализъм, и при олигархията през 90-те, и днес – при възстановяването на организацията на държавата при Путин и Медведев, е по-пъстър, по-разнообразен и *по-демократичен* от стила на живот в САЩ. Разбира се, в резултат от натрапването на различни североамерикански и погрешни западноевропейски модели, стилът на живот в съвременна Русия е загубил част от пъстротата и чара си, но все още е по-културен и *реално по-демократичен* от този в САЩ.

III. Аргументацията (Слаби и силни релации. Култура и цивилизация)

§ 1. През 1911 г. Георг Лукач твърди в *“История на развитието на съвременната драма”*:

“Старите връзки бяха изключително силни и обхващаха цялата човешка личност (връзката между феодалите и крепостните, майстора и калфите). Новите, обратно, се разпростират само до онази страна на личността, която е обърната към конкретната обвързаност (а в своето обективно битие същата е станала относително независима от обвързващите се лица). Така че обобщаващата схема, която можем да дадем за Новото време, цитира Лукач Зимел, е, че то прави хората все по-зависими от цялостите и всеобщностите и все по-независими от единичностите” (Лукач, Г. *Хаос и форми*. С., 1989, с. 64).

Тази интересна мисъл на унгарския хегелианец и марксист, съчетана с цитата от Зимел, който привежда Лукач, ме наведе още през 1990 г. към идеята за една релационна онтология. Онтологията се отнася до най-усъвършенстваното, а не до най-разпространеното (пребиваващото). В този смисъл човешката история е истинската онтология, най-вече що се отнася до личната човешка история или личната човешка драма. Струва ми се, че желанието да онтологизираме релационно човека е едно твърде драматично занимание, безпокоящо ме вече повече от десетилетие, а материален израз на това философско безпокойство са главата за културата и цивилизацията в монографията ми *“България и идеите за балканска феде-*

рация. *Философско-исторически и политологичен анализ на следосвобожденска България*”; статията за онтологичното статукво на субектността в историята; студията „*Увод в реляционната онтология*” и някои неиздадени статии като *“Неефикасността на религиозния принцип в организирането и функционирането на държавата”*; *“За слабите и силните релации”*; *“Есе върху биографията”*.

§ 2. Следвайки настроението на Георг Лукач, аз ще въведа тук понятията **силни релации** и **слаби релации**. **С и л н и релации** наричам тези, които засягат конкретни и в известна степен независими за всяка от страните аспекти, поставени спрямо връзките в собственото си обективно качество. Силните релации детерминират отделни страни на личността и ги детерминират технически. **С л а б и релации** са онези, които се разпространяват от личност към личност и изискват личността на човека в цялост. Слабите релации предопределят цялата личност и я детерминират биографично, т.е. личността остава свободна, сама избира и твори детерминацията.

Подходящ пример за силна релация е съдебното и военното отношение. В съдебния процес страна е *виновността* на престъпника, която, ако се докаже обективно, технически се възмездява чрез съдържанието на присъдата, която детерминира и самата личност на престъпника, като по технически път ограничава личната му свобода (чрез затвора) или отнема живота му (при смъртна присъда). Войникът по време на война пък трябва да убие войник от вражата армия без значение кой е той. Отношението изисква максимално количество убити вражески войници и само едно качество – качеството *враг*. Други силни релации са продаването и пазаруването. В отношението продавач и купувач имаме само едно качество, един аспект на личността и стремеж на отношението към максимално количество – стоките да се продават максимално, без значение на кого, без значение от кого.

Тук извода представям като *Закон за страните в силната релация*: **страните в силната релация са технически детерминирани, заменяеми и взаимозаменяеми**.

За разлика от силните релации, които детерминират аспектите на личностите, участващи като страни в релацията, слабите релации

ции, обратно, съществуват само там, където са налице двете им страни. Самите слаби релации са рожба от свойствата на участващите в релацията цялостни личности.

Изводът ще представя като *Закон за личностите в слабата релация: за да съществуват, слабите релации изискват цялата личност на човека, а тези личности са незаменими и взаимозаменяеми*. Слабата релация не детерминира личността технически, а самата личност я поражда биографично във връзката си с друга личност.

Подходящи примери за слаба релация тук са отношението на приятелство и отношението на любов. Когато казвам приятелство, имам предвид не онези случаи, в които приятелството спира до консумацията на общия интерес и вкусове, които създават само *удоволствие* или *доброжелателност* у страните. Не са приятелски онези механични съвкупности от двама или повече души, които се събират да делят някаква плячка, да консумират обща храна, или да пият общи напитки, или да участвуват в групов секс и изобщо се унифицират чрез своята обща консумация. Такова унифициране си е една чиста силна релация и злобата и завистта и агресията между консуматорския аспект на тези лица ще лъснат бързо след изчерпване на удоволствието, доброжелателността ще се изпари. Приятелството не е в общите консуматорство, удоволствия и вкусове, нито в доброжелателността. Ние установяваме доброжелателност с всички хора и се надяваме на нея от всички – това е една силна релация, понеже страните в нея са взаимозаменяеми. Приятелството като слаба релация се появява на основата на общи усилия, насочени към решение на общ жизненоважен проблем. Приятелите държат на индивидуалните качества на другата личност и умеят чрез воля и характер да подчиняват своите индивидуални свойства сами на себе си, за да ги превърнат в сила за решаването на общия жизнен проблем.

За да участвувам в слаба релация съм длъжен да бъда Аз. За да съм приятел, трябва (длъжен съм) да имам проблема на другия като свой жизнен проблем и да действувам за решаването му. Ако решението, което предлага на проблема, не е съобразено с личностите на приятелите ми като цяло, а е чисто техническо, то проблемът ще е решен не на биографично равнище, а слабата релация на

приятелството ще претърпи разпад, деструкция и ще се превърне в силна релация, т.е. няма да съществува приятелство. В любовта също сме длъжни да имаме пълноценно участие на цялата личност на двете страни и наличие на обща цел. Приятелството и любовта са човешкия бряг и ние сме стъпили на този спасителен бряг именно в отношението на чистата любов. Любовта е най-висшата слаба релация, тя е пълното и абсолютно очовечаване и биографизиране на човека – тук заменимостта е немислима.

Слабите релации са винаги ценностно характеризирани на личността и нейна действителна биография. Слабите релации са свойство на биографията на личността, силните релации са актор, който откъсва аспекти от личността и подчинява личността, изменя я. Силните релации оставят след себе си пустиня от унищожени биографии. Дори в географската пустиня съществува напрегнатото поле на силните релации, готови да детерминират определени аспекти на случайно попадналите там личности. Докато слабите релации се проявяват като свойство, силните се проявяват като актор (субект).

Слабите релации изискват пълноценно нравствено участие на цялата личност, те са нравствено-обоснована творческа биографираща дейност на личността по изграждането на една цялост на духа и битието. Аз наричам изграждането, съхраняването и отстояването на слаби релации с термина **култура**, а сумата от всички слаби релации на човешката личност наричам с термина **човешко битие**.

Силните релации като актори (детерминиращи субекти) подчиняват своето функциониране, обезличаващо личностите и автентичните им биографии, на принципа на ефективността, който бих определил под формата на *Закон за ефективността*: **ефективност е достигането с най-малко вложени средства, при най-късо време до максимален резултат**. Системата от всички силни релации, действащи във всеки един момент аз наричам с термина **цивилизация**, а сумата от всички детерминирани от силни релации аспекти на човешката личност аз наричам с термина **човешко съществуване**. Силните релации цивилизоват, детерминират целесъобразно социалното пространство, ръководейки се от принципа на ефективизацията, насочена към максимума. Цивилизацията на обществото разбирам в този аспект, в който великият Кант говореше за теоретич-

ния разум – господството на причинно-следствените връзки. Цивилизацията на обществото е равносилна на природното развитие на биологическите видове. Надявам се, ясно е, че за мен колкото повече съществуваме (вегетираме), толкова по-малко сме ние.

Разумните същества, хората, а може би и други, трябва да могат да избират възможността да създават свой свят на базата на слабите релации, които те осъществяват напълно свободно, или в които техният стремеж към свободно осъществяване е възможен за реализация. Личността може да постига свободата си единствено в слабите релации. Слабите релации са невъзможни без моралното участие, без нравствено-обоснованата дейност, а **цялост и свят** са невъзможни без волево и морално създадени слаби релации. Ако от слабата релация извадим нравствено-обоснованата волевоост на усилията по създаването ѝ, слабата релация ще се разруши, сякаш е умряла физически една от страните, участващи в слабата релация. Ако умре истински приятел, умира релацията на приятелството. Ако умре любимата ми, свършва за мен светът. (Умира ли релацията, ако умре продавачката в “Била”; умира ли релацията, ако уволнят продавачката във “Фантастико”; умира ли релацията, ако ти или аз останем без пари и умрем от глад – нали купувачи има колкото щеш.) Слабата релация умира лесно, тъй както лесно умира крехкото човешко създание. Тя бива изядена от някоя силна релация – вместо любовта, платения секс; вместо приятелството фирменото сътрудничество; вместо творчеството – зяпането в екрана на телевизора.

Между страните, детерминирани в силната релация, има само известно спазване на уговорките (договорите) по аспекта (качеството), изисквано от силната релация – да се продава храна, а не камъни; храната да е с определено качество; проститутката да е с определени въздействащи пропорции. В най-добрия случай в силните релации може да става въпрос за право и договор, никога обаче за морал. Но общо взето и по отношение на правото деятелната страна в силните релации е привилегирована по отношение на страдателната. Производителят нарушава договорите с потребителя. Продавачът нарушава тези с клиента. Политикът лъже избирателите си. Деятелната страна предлага винаги евтин ерзац – и това е следствие от закона за ефективността, понеже ерзацът (ментето) изисква по-малко

средства и време за създаването си и увеличава количеството на продажбите, защото срокът за производството му е по-къс, особено в епохата на масово господство на силните релации, наречена със срамежливото име **глобализация**. **Световната глобализация, обсъждането на която проглуши твоите и моите уши, е епохата на господството на ментето.** При силните релации, ако аспектите, детерминирани от релацията изчезнат, то все пак остава напрегнатото поле на релациите, които подобно паяжина ще вплетат нови участващи в релацията аспекти на други личности. Това напрегнато състояние наричам с термина **междусветие**. Това е общуване без общ език, общуване неонтологично, детерминирано от природни закони или договори по обслужването на силни релации. Един хищник преследва жертва и я изяжда; една фирма поглъща друга; един работодател уволнява подчинения си по компютърен път; електронното правителство уволнява всички държавни учители и професори по компютърен път, спирайки им заплатите и обявява всички училищни сгради за приватизация и т. н. това е напрегнатото поле на действието на закона за ефективността, а ефективната бързина е неговата гилотина. Това наричам междусветие. И ти, и аз сме в него. Въпросът за автентичното ни съществуване е друг “къде сме ние освен това?”. Понеже силните релации са субект за себе си, отнасящ се само до самостоятелни аспекти на личността – те са с чисто техническа същност, продиктувана от ефективността и ползата, те са цивилизация. Междусветието като комуникация без интимен език е царството на силните релации.

§ 3. Важен вид слаби релации, за които искам да спомена тук са т.нар. **авторелации**, които касаят проекциите и намеренията на самата личност в бъдещето, реализацията в настоящето и спомените от миналото ѝ. Тези отношения са винаги слаби, защото с отпадането на личността във физически план или с деградирането ѝ в духовен, отпадат и самите те. Трябва да заявя, че има голяма доза оптимизъм във факта, че човешката личност може да бъде еднакво достойна както в спомените си, така и в намеренията си, а също и в реализацията си. Да се оценява човекът само по реализацията му е проява на междусветие и цивилизация – това е оценката от наблюдателния пункт на силните релации и фактически не е оценка за личността

като същинско битие, а само за отделни нейни аспекти, преценени през едно студено “саурановско” око на ламтежа. За същинския онтологичен поглед, който благородно преценява личността в цялост и оценява вярно автентичното ѝ битие, мотивите на намеренията, колоритът и формите на спомените са не по-малко важни от една моментна реализация. Противовесът на авторелациите е **мнението** за личността, което се е формирало у другите. Обратно на авторелациите, то е винаги силна релация, защото едната от страните е заменяема (другите). Мнението е нещо много опасно, защото може да срине реализацията на човека, когато е с отрицателен знак, но два пъти по опасно е доброто мнение на другите за теб, защото може да ти създаде реална деструкция на личността, ако подвеждайки се самичък, се оставиш беззащитен пред хвалбите на другите. Авторелациите са най-важни за реализацията на разумната личност като свободен творец в настоящето ѝ. Те изчезват само, когато личността умре. За разлика от физическия индивид личността не умира от механична, физична, химична, биологична и социална смърт, защото те са смърт страшна, ала на тялото, не на духа. Единственото истинско умиране е разпадането на слабите релации, в които личността участва волево. По земята енергично се взят и разхождат много приживе умрели.

IV. И все пак какво е реалната демокрация?

Реалната демокрация е възможността на човека да увеличи количеството и качеството на слабите релации, т.е. своята култура (в смисъла, който дадох на понятието – не в общоприетия смисъл) и да намалява количеството на силните релации, в които е принуден да встъпва. (Инак повишаването на културата в общоприетия смисъл – т.нар. културтрегерство много често е позборство, мода и повтаряне на движенията на тълпата.) Реалната демокрация не се изразява от политическата система на обществото и формата на политическото, което си е въпрос на политическа и юридическа практика и техника. Реалната демокрация се изразява от сферата на индивидуалната свобода – нерегламентираната възможност за **обогатяване на стила на живот на личността**, т.е. за създаване на личностна култура – встъпване в слаби релации. За да обогатяваш личната си култура, задължително е да разполагаш с един от след-

ните избори – да обичаш работата си (да си изградил слаба релация с нея) или да имаш много свободно време и гарантирано физическо оцеляване. Животът в СССР (и в другите източноевропейски социалистически държави) даваше чудесни възможности за постигане на една от двете цели. Образованието беше замислено така, че човек да се квалифицира безплатно, в която професионална област поиска и да работи всичко, което поиска, като спазва само някои задължителни табути и ритуали. Безкрайно големи възможности се откриваха пред така наречената синекура, да се манкира от досадната и необичана работа, която изпива силите ни и да се прави вътрешно разширение на заплатата. Периодични почивки за кафе и цигари, за клюки и хороскопи, за вглеждане в утайката от кафето и четене на чуждите думи за урока по английски. За плетене на вълнени чорапи и споделяне на критически анализи за гледаното по телевизията. За ядене на домашни сладки и купешки бонбони.

V. Примерите от североамериканското и руското кино

Един от най-обичаните в Русия филми е мелодрамата „Служебный роман” от 1977 г. – сценарист Емил Брагинский, режисьор Елдар Рязанов. В него чрез перфектната игра на Алиса Фрейндлих, Андрей Мягков, Светлана Немоляева, Олег Басилашвили и други е показано развитието на любовна връзка между началничка и подчинен в едно учреждение, занимаващо се със статистика. Всъщност е показано, че хората се занимават с неща, които са им интересни, без да се напрягат с неясните си служебни задължения. И разполагат с много свободно време. Единственото служебно действие, което извършват перфектно и с удоволствие, е да станат и да си тръгнат точно начаса в края на „работния ден”. Заплатата е гарантирана, топлоподаването евтино и непрекъснато, уволнението е почти невъзможно – време за създаване на любовни връзки – колкото искаш. Сферата на тези отношения не е регламентирана от никакви закони, а от социалистически морал – доста свободен и вникващ „в положението”.

Хайде сега да сравним тази уж тоталитарна действителност, а практически голяма личностна свобода, с многократно обсъжданите в киното на САЩ теми за сексуален тормоз – (веднага посочвам

класиката в това отношение – трилъра *“Disclosure”* от 1994 г. с режисьор Бари Левинсън, правен по едноименната книга на Майкъл Крайтън), или бракоразводен процес от типа на показания в трагикомедията *„The War of the Roses”* от 1989 г. – с режисьор Дани ДеВито, правен по книгата на Уорън Адлер.

Сексуалните отношения в САЩ, а да не говорим изобщо за брачните, са напълно във властта на силните релации – абсолютно стриктно контролирани и манипулирани от всевиждащото тоталитарно око на тамошния Саурон – съчетанието от *политическа коректност* и *юридическа детерминираност*. (Осъзнаването на тази несвобода кара дори троглодитът на проамериканската пропаганда Збигнев Бжежински да напише в *„Извън контрол”* че: „В САЩ има истински паразитна мания за водене на съдебни дела, безпрецедентна в световната практика. Една трета от юристите в света практикуват в САЩ, чиято цена е разглеждане на искове, поглъщащи около 3% от БВП на САЩ” Бжежински, Зб. *Извън контрол*. С., Обсидиан, 1994, с. 111.)

Да не говорим, че героите от американските филми едва откъсват по малко от претовареното си с тежък и стресиращ труд свободно време за личния си живот. И вместо субекти на личния си живот стават жертви на високото напрежение на силните релации – жертви на предвидилата всеки интимен жест политическа коректност и изчислилата всеки порив юридическа детерминираност. Нека съпоставя два филма – *„Wicker Park”* психологическа драма от 2004 г. на режисьора Paul McGuigan. Римейк на френския филм от 1996 г. *„L’Appartement”*. В него вероломна млада жена създава целенасочено куп измами, за да раздели „приятелката” си с гаджето ѝ – Матю. Матю знае, че е лудо влюбен в момичето, започва да подозира интригите около разбитата му връзка, любимата му липсва страхотно. Вместо да се посвети на намирането ѝ и уясняването на отношенията си с нея – той се втурва да лови самолета за Китай, защото трябва да сключи някаква сделка, поръчана от шефа му. (Вместо да тегли една псувня зад гърба на шефа си и да си свърши личната работа, както би направил всеки източноевропейец във времената на развития социализъм.) Може ли за миг да затворите очи и да си представите абсурда на ситуацията – хукваш за Китай, а смисълът на живота ти остава разбит в САЩ. Сега още по-големият абсурд е, че внезапно

заминаване на гаджето на Матю в миналото е позволило на вероломната девойка да скрои интригите. Какво имаме в резултат – силните релации са довели до кота нула **автентичното личностно битие** на героите, превръщайки го в *съществуване – вегетиране*. Като руска контратеза веднага припомням филма „*Вокзал для двоих*” от 1982 г. на Рязанов с Олег Басилашвили и Людмила Гурченко. Той е любим и на няколко български поколения. Героинята на Гурченко прекосява целия СССР, за да отиде на свиждане на героя, защото намира *любовта си* с него. Зарязва си доходните бакшиши, сигурността си, нарамва торбите с *пригответената от нея храна* и отива право в дълбокия сняг на наказателната колония. Абсолютно утвърждаване на личностното битие – иска да обича и обича – няма политическа коректност, няма брачен договор, няма имотни условности – чистият свят на човека и неговите слаби релации. Личната култура – когато рускинята обича някого тя ще преобърне света, за да бъде с него. **Реална демокрация и стил на живот.**

Тази част би могла да бъде продължена с изследване съдържанието на много повече филми, потвърждаващи моята теза, а с особена яснота тезата ще изпъкне, изследвам ли художествената литературата в Русия и САЩ.

И като финал, нека препоръчам един английски филм, посветен на отношенията сред кинокритиците в САЩ – демонстриращ безжалостно фалша, смазването на личностните възжеления и способности в този, обслужващ киноиндустрията сектор. Филмът е „*How to Lose Friends & Alienate People*” от 2008 г. по мемоарите на Тоби Юнг със същото заглавие. Гледайте този филм – едновременно много свеж и убийствено разобличаващ!